

Tafzîhu'l-gâfilîn. Âsafüddeve dönemi-
ni (1775-1797) anlatan ve İngiliz yöneti-
mini savunan eser, W. Holey tarafından
History of Asaf-al-Dawla adıyla İngi-
lizce'ye tercüme edilmiştir (Allahâbâd
1888). 5. *Mi'râcû't-tevhîd*. Astronomiye
ile ilgili bir risâledir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Til Zenker, *Bibliotheca Orientalis*, Leipzig
1846, I, 127; Rieu, *Catalogue of the Persian
Manuscripts*, I, 378-379; III, 895-896; Ethé,
Catalogue of the Persian Manuscripts, s. 357-
358; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbây-
cân*, Tahrân 1314 hş., s. 243-244; Ahmed Gül-
çin-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârisî*, Tahrân
1348 hş., I, 565-575; A. Hayyampür, *Ferheng-i
Sûhanverân*, Tebriz 1340 hş., s. 19; H. M. El-
liot, *The History of India*, Lahore 1976, VIII, 298-
300; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 144-146,
704; I/2, s. 878-879; C. Collin Davies, "Abû
Tâlib Khân", *El²* (İng.), I, 153; M. Baqir, "Abû
Tâleb Khan", *Elr*, I, 389-390.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

EBÜ TÂLİB KELİM-İ KÂŞÂNÎ

(bk. KELİM-İ KÂŞÂNÎ).

EBÜ TÂLİB el-MEKKÎ

(أبو طالب المكي)

Ebû Tâlib Muhammed b. Ali
b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî
(ö. 386/996)

Kütü'l-kulûb adlı
eseriyle tanınan mutasavvıf.

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bil-
gi yoktur. Aslen İran'ın batısındaki Cebel
bölgesinden olup Mekke'de uzun süre
kaldığı ve burada yetiştiği için Mekkî nis-
besini aldı. Acemî diye de tanındığına
göre Arap olmadığı anlaşılmaktadır.

Gazzâlî ve Abdülkâdir-i Geylânî üze-
rinde önemli tesirleri olan Ebû Tâlib el-
Mekkî hakkında Ebû Nasr es-Serrâc, Ke-
lâbâzî, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ebû
Nuaym el-İsfahânî, Kuşeyrî, Hücvîrî vb.
sûfî tabakat müellifleri bilgi vermezler.
Buna karşılık gerek İbn Hallikân ve Sa-
fedî gibi genel mahiyette biyografik bil-
gi veren müellifler, gerekse İbn Kesîr ve
İbnü'l-İmâd gibi tarihçiler az da olsa ona
dair bilgi vermeyi ihmal etmemişlerdir.

Öğrenimine Mekke'de başlayan ve bu-
rada hadis tahsil eden Ebû Tâlib çeşitli
beldeleri dolaştı, gittiği yerlerde tanın-
mış âlimlerden faydalandı, oralarda va-
azlar verdi ve ders okuttu. Muhammed
b. Hasan el-Âcurrî, Ali b. Ahmed el-Ma-
sîsî ve Muhammed b. Ahmed el-Cerce-

râî gibi muhaddislerden hadis rivayet
etti. Basra'da Sâlimiyye fırkasının kuru-
cusu Ebû'l-Hasan İbn Sâlim ile (ö. 350/
961) tanıştı (*Kütü'l-kulûb*, II, 192, 294).
Onun kelâm ve tevhid konusundaki gö-
rüşlerini benimsedi. İbn Sâlim'in ölümün-
den sonra Basra'ya gitti (İbnü'l-Cevzî,
VII, 189). Hayatının son yıllarını Bağdat'ta
vâizlik yaparak geçirdi. 6 Cemâziyelâ-
hîr 386'da (26 Haziran 996) vefat edince
buradaki Mâlikî Mezarlığı'nda toprağa
verildi (İbn Hallikân, IV, 303).

İbn Sâlim, ünlü sûfî Sehl et-Tüsterî'nin
görüşlerine bağlı idi. Ebû Tâlib da-
ha çok nasrlara bağlı bulunan, ancak ta-
savvufî temayüllere de sahip bir kelâm
fırkası olan Sâlimiyye çerçevesinde ta-
savvufî ve kelâmî görüşler ortaya koy-
du. İbnü'l-Cellâ ve Ahmed b. Dahhâk ez-
Zâhid gibi sûfilerin sohbetinde de bulu-
nan Ebû Tâlib'i Zebîdî bir tarikat kuru-
cusu olarak gösterir ve şeyhinin Ebû Saîd
b. el-A'râbî olduğunu söyler ('İkd, s. 85).

Çok perhizkâr ve çileli bir hayat yaşa-
yan Ebû Tâlib'in bir süre helâl bitkiler-
den başka bir şey yemediği için cildinin
renk değiştirdiği rivayet edilir (İbn Halli-
kân, IV, 303).

Gerek Sehl et-Tüsterî'nin, gerekse ona
bağlı bulunan Sâlimîler'in Mâlikî olduk-
ları dikkate alınırsa Mekkî'nin de bu
mezhebe mensup olduğu söylenebilir.
Mâlikîler'in mezarlığına gömülmüş olma-
sı da bu görüşü destekler mahiyettedir.
Süyûtî de *Şavnü'l-mantık ve'l-kelâm*'da
(s. 132) onu Mâlikî âlimi sayar. Ancak
bazı konularda bu mezhebe aykırı hü-
kümler benimsemesine ve belli bir mez-
hebin taklit edilmesini bid'at sayması-
na bakılarak (*Kütü'l-kulûb*, I, 132; II, 324)
onu serbest görüşlere sahip bir muta-
savvıf olarak değerlendirmek de müm-
kündür. Ebû Tâlib'in en dikkate değer
yanlarından biri, tasavvuf taraftarlarıyla
şeriat taraftarları arasında ciddi ay-
rılıklar bulunduğu bir dönemde bu iki
zümre arasında bir köprü kurma teşeb-
büsünde bulunanların ilki olmasıdır.

Eserine zayıf ve uydurma hadisler al-
dığı ileri sürülerek hadis âlimlerince ten-
kit edilen Ebû Tâlib el-Mekkî, itikadî ko-
nulardaki görüşlerinden dolayı da ten-
kide uğramıştır. Semâi mubah saydığı
için fakihler tarafından kusurlu bulun-
muş ve görüşleri reddedilmiştir (İbnü'l-
Cevzî, VII, 189; Gazzâlî, *İhya*, II, 269). Ha-
tîb el-Bağdâdî, onun *Kütü'l-kulûb*'da
Allah'ın sıfatları konusunda kabul edil-
mez görüşler ileri sürdüğünü söyler (*Ta-
rîhu Bağdâd*, III, 89). Fakat hakkındaki en

ağır suçlama, ömrünün sonuna doğru va-
az ederken saçmaladığı, hatta bir konu-
şmasında, "Yaratıklar için yaratıcıdan da-
ha zararlı bir şey yoktur" dediği yolun-
daki iddiadır (a.e., III, 89). Bu cümle-
nin, "Kula en zararlı olan şey Allah'ı yeterince
tanıyamamasıdır" (*Kütü'l-kulûb*, II, 159)
tarzındaki cümlelerin tahrif edilmiş şekli
olabileceği ihtimali üzerinde duranlar
da vardır. Bağdâdî'nin verdiği bilgiye gö-
re Mekkî'nin vaazlarında tehlikeli sözler
sarfetmesi halkın kendisini dinlemek-
ten vazgeçmesine yol açmış, o da daha
sonra vaaz etmemiştir.

Takıyyüddin İbn Teymiyye, Ebû Tâlib
el-Mekkî'nin Allah'ın sıfatları konusun-
daki sözlerini tenkit eden âlimlerin onun
hulûl*cû bir görüşe sahip olduğunu söy-
lediklerini bildirerek kendisi de bu tenki-
de katıldığını ifade eder (*Mecmû'u fetâ-
vâ*, V, 483-490). Başka bir yerde ise Mek-
kî'yi över ve mârifet, zühud, ibadet ve sün-
nete tâbi olma konusunda Gazzâlî'ye ter-
cih edilebileceğini önemle vurgular (a.e.,
X, 360, 551-552; a.mlf., *Buğyetü'l-mürtâd*,
s. 115). Mekkî'nin, Hâris el-Muhâsibî gi-
bi tasavvufa hadis ve kelâm konularını
dahil ettiğini ifade eden İbn Teymiyye'nin
kendisini Ahmed b. Hanbel ile çağ-
daş göstermesi ise gariptir (*Mecmû'u
fetâvâ*, XII, 169, 281, 409). *el-Münkız* ad-
lı eserinde (s. 62) Mekkî'den faydalandı-
ğını söyleyen Gazzâlî, onun ameli iman-
dan sayan görüşünü *İhya*'da tenkit et-
miştir (I, 116-118).

Eserleri. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin en
önemli ve günümüze kadar gelen tek
eseri, tasavvufun doğuş dönemi hakkın-
da bilgiler veren, zühud ve ibadet konu-
larını genişçe işleyen *Kütü'l-kulûb** dur
(Kahire 1310). Bizzat kendisi *Menâsikü'l-
hac* ve *Müsnedü'l-elif* adlı iki eserinden
daha söz eder (*Kütü'l-kulûb*, I, 133; II,
231). Kaynaklar onun ayrıca tevhid konu-
sunda eserleri bulunduğunu bildirirlerse
de bunların adlarını vermezler (Hatîb, III,
89). Zehebî, Mekkî'nin kırk hadis konusun-
da bir eseri olduğunu söyler (*A'lamü'n-
nûbelâ*, XVI, 536). *Hediyyetü'l-ârifin*'-
de de (II, 55) *Müşkilü'l-râbi'l-Kur'an*
adlı bir eseri kaydedilmiştir. Bunların
yanı sıra *el-Beyânü's-şâfi* adlı bir ki-
tabı daha vardır (İA, VII, 643). Ona nisbet
edilen (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 360)
*İlmü'l-kulûb**u yayımlayan (Kahire 1964)
Abdülkâdir Ahmed Atâ eserin Mekkî'ye
ait olduğunu iddia ederse de İbrâhim
Medkûr ve Abdülhamîd Abdülmün'im
gibi müellifler bu eserin Mekkî'ye ait ol-
madığı görüşündedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, Kahire 1310, I, 132, 133; II, 159, 192, 231, 294, 324; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 89; Gazzâlî, *İhyâ*, I, 116-118; II, 269; a.m.f., *el-Münkiz mine'd-çalâl*, Beyrut 1408/1987, s. 61, 62; Sem'ânî, *el-Ensâb*, Haydarâbâd 1401, XII, 417; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 189; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 128; İbn Hallikân, *Vefeyât*, Kum 1394, IV, 303; İbn Atâullah el-İskenderî, *Letâ'ifü'l-minen*, Kahire 1322, s. 68; İbn Teymiyye, *Buğyetü'l-mürtâd* [baskı yeri yok], 1408/1988, s. 115, 449; a.m.f., *Mecmû'u fetâvâ*, V, 483-490; X, 360, 551-552; XII, 169, 281, 409; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 536; a.m.f., *el-İber*, II, 170; a.m.f., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 655; Safedî, *el-Vâfi* (nşr. Sven De-dering), Wiesbaden 1974, IV, 116; Yâfi'î, *Mir'â-tü'l-cenân*, II, 430; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Beyrut 1967, XI, 319; İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, Beyrut 1971, V, 300; İbn Tağrıberdî, *en-Nücâmü'z-zâhire*, Kahire 1933, IV, 175; Câmî, *Nefehât*, s. 121; Süyûtî, *Şavnü'l-manîk ve'l-kelâm* (nşr. Ali Sâ-mî en-Neşşâr), Kahire 1980 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), s. 132; İbnü'l-İmâd, *Şe-zerât*, III, 120; Zebidî, *İk'd*, s. 85; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 360; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 55; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 274; L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1954, s. 264-270; İbn Abbâd er-Rundî, *er-Resâ'ilü's-sugrâ* (nşr. Paul Nwyia S. J.), Beyrut 1957, s. 22, 57, 58, 107; Abdülhamîd Abdülmün'im, *Ebû Tâlib el-Mekkî ve menhecühü's-şâfi* (yüksek lisans te-zi, Kahire 1972), s. 20-37; Sezgin, *GAS* (Ar.), Ka-hire 1978, II, 488; Bilâl Saklan, *Kûtü'l-kulûb'daki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri* (doktora tezi, 1989), Sû İla-hiyat Fakültesi, s. 5-23; Tahsin Yazıcı, "Mekkî", *İA*, VII, 643-644.

BİLÂL SAKLAN

EBÜ TÂŞFİN I

(أبو تاشفين)

Ebû Tâşfin Abdurrahmân b. Ebî Hammû Mûsâ b. Ebî Saîd Osmân b. Yağmurasan ez-Zeyyânî (ö. 737/1337)

Abdülvâdîler Devleti hükümdarı (1318-1337).

692'de (1293) doğdu. Henüz yirmi beş yaşında iken babası I. Ebû Hammû'yu öldürterek 23 Cemâziyelevvel 718 (23 Temmuz 1318) tarihinde başkumandan Mûsâ b. Ali'nin desteğiyle tahta çıktı ve taht üzerinde hak iddia edebilecek bütün yakınlarını Endülü's'e sürdü. Devlet idaresi, Katalon asıllı âzatlısı ve aynı zamanda veziri olan Hilâl'in eline geçti.

Ebû Tâşfin hükümdarlığının ilk zamanlarında Muhammed b. Yûsuf el-Mağrâvî'nin isyanıyla uğraşmak zorunda kaldı. Mağrâve ve Tûcîn kabilelerinin katılmasıyla daha da güçlenen âsi Muhammed b. Yûsuf, Vâşerîs dağı ve civarındaki bölgeyi ele geçirdi. Ebû Tâşfin Zenâ-

te ve Arap kabilelerinden topladığı kuvvetlerle isyanı bastırıp Mağrâvî'yi idam ettirdi (719/1319-20).

Ebû Tâşfin dönemi daha çok Hafsîler'le mücadele içinde geçti. Tahta çıktığı tarihlerde Hafsîler, özellikle Konstantin'de (Constantine) meydana gelen olaylar ve iç karışıklıklar yüzünden sarsıntı geçiriyordu. Topraklarını Hafsîler aleyhine genişletmek isteyen Ebû Tâşfin bu olayları fırsat bilerek harekete geçti ve Hafsîler'in Yağmurasan zamanında (1236-1283) işgal ettikleri Tilimsân'ı ve Bicây'e'yi almak üzere seferber oldu. Hafsîler'le Abdülvâdîler arasındaki bu mücadelenin ilk safhası Abdülvâdîler'in zaferiyle sonuçlandı (729/1328-29).

Ebû Tâşfin Hafsîler aleyhindeki faaliyetlerini daha sonraki yıllarda da sürdürdü. Belirli merkezlerde ordugâhlar kurdu. Bunların en önemlisi Sûmâm vadisindeki ordugâh olup 3200 süvari burada bekletiliyordu. Ebû Tâşfin'in Tunus'u istilâ etmesi üzerine Hafsîler, Fas Sultanı Ebû Saîd el-Merînî'den kaybet-tikleri toprakların geri alınması hususunda yardım istediler. Ancak Ebû Tâşfin, Ebû Saîd'in zaptedilen toprakların geri verilmesi isteğini reddetti. Hafsîler bu taleplerini daha sonra Ebû Saîd'in yerine geçen oğlu Ebû'l-Hasan'a da ilettiler. Ebû'l-Hasan hazırladığı bir donanmayı derhal Mağrib-i Evsat sahillerine gönderdiği gibi 735'te (1334-35) kendisi de harekete geçti; Nedrûme ve diğer bazı şehirleri ele geçirdi. Merînî donanması da Oran, Cezayir ve Tenes'i zaptetti. Ebû'l-Hasan Mansûre'ye kadar gelip burada ordugâh kurdu. Merînî kuvvetleri iki yıllık bir kuşatmadan sonra Tilimsân'a girdiler (30 Ramazan 737/2 Mayıs 1337). Ebû Tâşfin sarayını müdafaa ederken Ebû'l-Hasan'ın oğlu Abdurrahman'ın emriyle öldürüldü. Üç oğlu ve devlet adamlarından birçoğu da bu savunma sırasında öldürüldüler. Ebû Tâşfin'den sonra Abdülvâdîler Devleti geçici bir süre istiklâlini kaybederek Merînîler'e tâbi bir hale geldi.

Abdülvâdî sultanları içinde ülkesini en çok imar eden Ebû Tâşfin olmuştur. Hayatı boyunca fakirlik ve cehaletle mücadele etmiş, onun döneminde ilim ve sanat, tarım ve ticaret büyük bir gelişme göstermiştir. Ebû Tâşfin zamanında Tilimsân'da yaşayan âlim ve edipler arasında Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ebû Bekir ile Mâlikî fakihî Muhammed b. Yahyâ b. Ali en-Neccâr çok meşhurdur. Ebû Tâşfin Tilimsân'ı saraylar, güzel bahçeler ve me-

sire yerleriyle donatmıştır. Kendi adını taşıyan bir medrese yaptırmış, ancak burayı daha ziyade kendisine methiye yazan şairlerin hizmetine tahsis etmiştir. Ayrıca Cezayir'i surlarla çevirmiş ve Cezayir Camii'ni genişletmiştir. Onun eserlerinden günümüze sadece Tilimsân'daki büyük sarnıç intikal edebilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, *el-Lemhâtü'l-Bedriyye fi'd-devleti'n-Nasriyye*, Beyrut 1400/1980, s. 96; Yahyâ b. Haldûn, *Buğyetü'r-ruvvâd*, Cezayir 1321/1903, I, 132-134; İbn Haldûn, *el-İber*, VII, 104-114; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 115; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 115; Abdülhamîd Hâciyât, *Ebû Hammû Mûsâ ez-Zeyyânî: Hayâtuhû ve âşârüh*, Cezayir 1394/1974, s. 17-19; Âdî Nüveyhiz, *Mu'cemû'a'lâmi'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 56; Abdurrahman el-Cilânî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-âm*, Beyrut 1400/1980, II, 160; Muhammed b. Amr, *Tilimsân 'abre'l-üşur devruhâ fi şîşâ ve haðâreti'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1984, s. 123-131; G. Marçais, "Abd al-Wâdids", *EI*² (İng.), I, 93; A. Bel, "Abû Tâshufin I", a.e., I, 155.

MEHMET ÖZDEMİR

EBÜ TÂŞFİN II

(أبو تاشفين)

Ebû Tâşfin Abdurrahmân b. Ebî Hammû Mûsâ b. Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yağmurasan ez-Zeyyânî (ö. 795/1393)

Abdülvâdîler Devleti hükümdarı (1389-1393).

752'de (1351) Nedroma'da doğdu ve gençliğini burada geçirdi. Sultan Ebû Sâbit'in (1348-1352) Merînîler karşısında tutunamayarak Tunus'a kaçması üzerine, Merînî Sultanı Ebû İnân tarafından zâhid bir insan olan dedesi Ebû Ya'kûb ile birlikte Fas'a gönderildi ve burada kendilerine çok iyi muamele edildi. Ebû Tâşfin, babası II. Ebû Hammû'nun Tilimsân'a dönerek Abdülvâdîler'in başına geçmesi üzerine Fas'tan Tilimsân'a döndü (760/1359) ve vâli tayin edildi. Ancak Ebû Tâşfin tahtın normal şekilde boşalmasını beklemeyip babasını ve kardeşlerini Oran şehrinde hapsettirerek hükümdarlığını ilân etti (1388). Babası II. Ebû Hammû bir süre sonra hapisten kurtulup Tilimsân'a döndü, oğlu ile görüşüp tahttan feragat ettiğini bildirerek haccı gitmek için izin istedi ve Ebû Tâşfin'in verdiği bir gemiyle yola çıktı. Fakat yolda gemideki muhafızları çeşitli vaatlerle kandırıp Bicây'e'de karaya çıktı ve Tilimsân'a dönerek tahtı tekrar ele geçirdi (790/1388). Bu gelişmeler üzerine Fas'a